

Namık Kemal Düşüncesinde İlerleme ve Gelenek

Progress and Tradition in Namik Kemal's Thought

Mustafa Kemal Şan* - Ayhan Koçkaya**

Öz

“Namık Kemal Düşüncesinde İlerleme ve Gelenek” ismini taşıyan makale, bir 19. yüzyıl düşünürü olan Namık Kemal’in gerek yenilikçi gerekse klasik düşüncelerine odaklanmaktadır. Ağırlıklı olarak Namık Kemal’in yazdığı makaleleri referans alan makale, Kemal’in Batı uygarlığı karşısında kendisini nasıl konumlandığını ve özellikle kimi Batılı akımlar karşısında nasıl değerlendirilebileceğini anlamaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra, İmparatorluğun bir gereklilik olarak gördüğü “İlerleme” perspektifi de, yine Kemal’in siyasî makalelerinde aranmaktadır. Makalenin son kısmı ise Namık Kemal’in yerleşik bir takım toplumsal örüntülere yaklaşımını ele almaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Namık Kemal, Tanzimat reformları, 19. yüzyıl, Batılılaşma, ideoloji*

---

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, mksan@sakarya.edu.tr

** YLS Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bilim Dalı, a.kockayay@gmail.com

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 6 Eylül 2018

Abstract

The article bearing the name "Progress and Tradition in Namik Kemal's Thought" aims to focus on Namik Kemal's, a 19th century thinker, both progressive and thoughts. The article, which mainly refers to the articles written by Namik Kemal, has the aim of trying to understand how Kemal positions himself in the face of Western civilization, and in particular how can be evaluated against Western movements of thought. In addition to that, the perspective of "Progress", which the Ottoman Empire regards as a necessity, is also sought in Kemal's political articles. The last part of article addresses Namik Kemal's approach to a set of social patterns.

Keywords: Namik Kemal, Tanzimat reforms, 19th century, Westernization, ideology

Giriş

En genel tanımıyla Batılılaşma, “Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye’sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa’nın toplumsal ve fikrî bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım” şeklinde tanımlanabilir. Kimi zaman çok daha yüzeysel ve ılımlı olarak tanımlanan bir biçimde ortaya çıkmış olan bu görüş, özellikle 19. yüzyıldan itibaren geleneksel kültür kodlarını karşısına alan boyutlara da ulaşmıştır. Bununla birlikte Batılılaşma sözcüğü daha çok Batı’yı, Avrupa uygarlığını her hususta örnek olarak almak isteyenlerin fikirlerini isimlendirmek için kullanılmaktadır.¹ Kavramın farklı adları olarak Osmanlı Türkçesi’nde teceddüd, temeddün, daha sonra asrileşmek, Avrupaî olmak, muasırlaşmak, Garplılaşmak, yakın dönemlerde de yenileşmek, çağdaşlaşmak, modernleşmek gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu terimlerden bazılarının az çok farklı anlamlar, nüanslar yüklenmek istenmekte ve bu yüklemelerde isabetli olanlar bulunsa da sonuçta genel olarak hemen bütün Doğu ülkelerinde, özellikle de Türkiye’de bilinçli veya bilinçsiz (bilinçaltı) olarak bu müphem ve kaypak kavramların altında pusulanın daima Batı’yı işaret ettiği gözden kaçmamaktadır.²

Buna göre Batılılaşma, tanımı gereği Batı Avrupa medeniyetinin kültürel mirasını bütünsel olarak değerlendiren ve bu kültürel mirasın ulaşılmasının gerekliliğini evrensel olarak gören bir sürece verilen isimdir. Yukarıdaki tanımın da işaret ettiği gibi gerek Osmanlı İmparatorluğu’nun gerekse Türkiye Cumhuriyeti’nin Batılılaşma süreci yekpare bir çizgi şeklinde değildir. Gerek idarî gerekse sivil katmanlarda Batılılaşma, hatta aynı dönemlerde bile, farklı biçimde değerlendirilmiş ve her zaman kendi içinde bir muhalif unsur barındırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılılaşma olgusu genellikle Fransız İhtilali ile bu ihtilalin doğurduğu kavramların ve dünya görüşle-

---

1 Şerif MARDİN, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.9

2 Orhan OKAY, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s.11

rinin yayılması üzerinden okunmaktadır. Fakat bir başka okuma biçimi bütün dünyayı değiştiren bu devrimin, bir bütün olarak 1789 ile 1848 arasında meydana geldiğini öne sürmektedir. Buna göre 1789-1848 arası meydana gelen devrim endüstrinin değil, kapitalist endüstrinin zaferi olarak görülmektedir. Bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun en zayıf noktası olarak endüstrileşme ile Batı Avrupa'nın parlayan yıldızı olarak endüstrileşmenin bir noktada kesişmesi olarak değerlendirilebilir. Söz konusu Devrim'in merkez noktası da birbiriyle yarışan iki ülkenin, Büyük Britanya ve Fransa'nın merkezinde olduğu bir süreci ifade etmektedir. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu'nu Batılı formları kabule götüren bu "çifte devrim" in Büyük Britanya ekonomik rolünü, Fransa ise politik rolünü üstlenmiştir³. Fakat daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma hamlelerinde kendisine daha ziyade Fransa'yı örnek aldığı görülecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı medeniyeti ile kurduğu ilişki 19. yüzyıldan daha önceki devirlere kadar uzanır ve kurulan bu ilişkiler farklı amaçlara sahiptir. Fakat 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar olan bu yakınlaşmalar, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte yeni bir döneme yerini bırakacaktır. 19. yüzyıla kadar olan yakınlaşmalar daha çok tekniğin konusunu ilgilendirirken, İmparatorluğun bu yüzyıldaki politikaları artık toplumsal bir meseledir. Kemal Tahir'in *Batı Çıkmazı* olarak değerlendirdiği bu dönem, kendisinin ulaştığı sonuçlar açısından, bir çöküntüye tekabül etmektedir ve yine Kemal Tahir Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni bir siyaset biçimi oluşturamamasını bu çöküntünün temelinde yatan bir unsur olarak resmetmekte ve *tehlikeye düşen bir toplumun en kestirmeden yıkılmayı belki önlerim diye isteyerek katlanmayı göze aldığı* bir süreç olarak değerlendirmektedir.⁴

Bir Dönüm Noktası Olarak Tanzimat

Türkiye'de Batılılaşmanın yeni bir vechesinin özellikle de resmî

---

3 Eric HOBBSAWM, *Devrim Çağı* (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Yayınları, Ankara 2013, s. 1-2-4,

4 Kader Akdağ SARI, *Kemal Tahir'de Sosyalizm ve Batılılaşma Eleştirisi*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi c. 4, sayı 3, s. 682

literatürde Tanzimat'la başladığı kabul edilmektedir. Bu başlangıç Gülhane Hatt-ı Hümayunu diye bilinen 3 Kasım 1839 tarihli fermanla, devletin de takınmış olduğu resmî tavır ve kullandığı ifade dikkate alındığı takdirde doğrudur. Ancak değişik alanlarda, bilhassa hukuk, felsefe, eğitim, edebiyat gibi sosyal ve kültürel konularla ilgili olanların dışındaki maddî alanlarda, Avrupa ile ilgili bir takım problemlerin ve 'kabul'lerin ortaya çıkması esas alınrsa o tarihten bir yüz elli yıl kadar geriye gitmek gerekecektir. Kimi tarihçiler açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma tarihi 18. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Buna göre 1721 yılında Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin dönüşünün ardından 1727 yılında matbaanın kurulması Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma hareketinin de başlangıcı anlamına gelmektedir⁵. Özellikle Damat İbrahim Paşa'nın, Paris'e sefarete yolladığı Yirmisekiz Çelebi Mehmed'e verdiği talimatta Fransa'nın, "vesâit-i umran ve maarifine dahî lâyıkiyle kesb-i ittila ederek kâbil-i tatbik olanlarının takriri ifadesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ile olan münasebetlerinde bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in Paris sefâreti, yazdığı sefaretnamesi ile de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mehmed Efendi'nin gidip gördüğü yerleri detaylı bir biçimde anlattığı sefaretnâmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'na Batı kültürünü aktarmış olması da Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı dünyasını keşfini perçinler ve tanışıklığı detaylandırır mahiyettedir.

Her ne kadar II. Mahmud dönemi radikal değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak yer aldıysa da, Batılılaşma dönemi açısından çok kritik bir zamana tekabül eden dönem Tanzimat dönemi olmuştur. "Tanzimat" sözcüğü "nizam verme" anlamına gelen "tanzim" sözcüğünün çoğuludur⁶. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Devri, Avrupa'dan ilham alınan yeniliklerin meydana getirildiği dönem temsil eder. Tanzimat Dönemi ele alındığında

5 Abdullah UÇMAN, III. Selim'in Viyana Elçisi Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefâretnâmesi, (Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi içinde), İSAM yayınları 2010, s.625

6 Niyazi BERKES, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 213

kullanılan en önemli kavramlardan bir diğeri olan “ıslahat” ise “iyileştirme” anlamına gelmektedir. Zira Tanzimat döneminin yegâne amacı idarî dönüşümdür ve dönemin devlet erkânının toplumu dönüştürmek gibi bir gayesinin olmadığı üzerinde durulmuştur. Bu açıdan bakıldığında 19. yüzyıldaki Tanzimat devri ile onu takip eden Jön Türkler arasındaki en büyük farkın birincisinin toplum mühendisliği vazifesini üstlenmezken, Jön Türklerin toplumu dönüştürme gayesi gütmüş olmalarıdır. Bu görüşe göre değişim ve inkılap kervanına onlar da katılmıştır⁷. Burada bahsedilenden yola çıkarak, gerek Tanzimat dönemi idarecileri ile onların ardından gelen Jön Türk hareketi “muhafazakârlık” ve “liberalizm” kavramı üzerinden okunduğunda ise her iki taraf için de yer yer muhafazakârlıktan esinlenmiş, yer yer de bu kavramın dışına taşan unsurlar ve uygulamalar olduğu söylenebilir. Gerek Tanzimat devri idarecileri ve bürokratlarına gerekse Jön Türk hareketinin nispeten “reformcu muhafazakârlık” diye tabir edilen bir siyasî yönelime sahip olduğu yer yer gözlenmektedir. Zira reformcu muhafazakârlık için toplumsal yaşamda sürekliliğin sağlanması esastır ve kurumlar radikal devrimlerden ziyade dönüştürülmek/tanzim edilmek suretiyle değişime uğratılmalıdır. Bu anlamda reformcu muhafazakârlık bir yanıyla değişime açık bir kapı aralarken diğer taraftan da bir çeşit sürekliliği önemsemektedir. Dolayısıyla Aydınlanma düşüncesinin ruhuna tekabül eden toplum mühendisliği fikri reformcu muhafazakârlık açısından kabul edilebilir değildir. Öyleyse reformcu muhafazakârlığın hızlı bir değişimden yana olmadığı da açıktır ve şayet bir devrim yaşanacaksa bu Fransız Devrimi gibi iç çatışmaların yaşandığı, kitlelerin seferber olduğu ve kanlı bir şekilde değil, İngiltere’de görüldüğü gibi uzun bir zamana yayılmış ve kendisini radikal bir devrimle ortaya çıkarmayan bir biçimde meydana gelmelidir⁸.

Bu devirde meydana getirilen ıslahat programları millî eğitim-

---

7 İliber ORTAYLI, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 157

8 E. Zeynep GÜLER, “Muhafazakârlık - Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa”, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler (içinde), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 138

den askerliğe birden fazla alanı kapsamaktadır. Yine bu devirde geleneksel cemaat sisteminin çözülmeye başlaması, ekonomik ve mali güçlüklerin meydana getirdiği sorunlar karşısında adalet ve müsavat (eşitlik) temalarının gündeme geldikleri gözlemlenmektedir⁹. Tanzimat reformlarını gerçekleştiren yöneticiler, Osmanlı'nın geleneksel değerleri ve özel olarak da şeriata muhalif bir tavrı benimsemekle eleştirilmişlerdir. Tanzimat'la hız kazanan ve temelinde seküler dinamiklerin yattığı ıslahat hareketleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yönetim, adliye ve eğitim alanlarını dönüştürürken bir taraftan da ulemanın devlet içerisindeki merkezî konumunu dönüştürmüş, ulemayı pasifize eden bir tavır benimsemiştir. Bu ise ulemanın tepkisini beraberinde getirir. Bununla birlikte fermanın yayınlanmasından sonraki süreçte mürtedlere (daha önceden Müslüman olmasına rağmen İslâm dinini hiçbir icbar olmaksızın terk edenlere) verilen ölüm cezasının kaldırılmaması gibi kritik ve Avrupalı devletlerce eleştirilen uygulamalar yürürlüklerini korumaya devam etmiştir. Buna ilâveten şeyhülislâmın kurulan kabineye alınması, bu fermanın ıslahatçı yapısının sorgulandığı noktalardan bir diğeridir.

Böylelikle Tanzimat dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokratik teşkilatlanmasında kadroların genişlediği ve işlem hacminin de arttığı, idarî, malî, askerî açıdan merkeziyetçiliğin arttığı bir döneme işaret etmektedir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru gerek merkezde gerekse taşra teşkilatlarında, özellikle bu dönemde yeni kurulan nezaret şubelerinde görevlendirilen memurların sayısının arttığı, hatta kimi dönemlerde maddi gereklilikler dolayısıyla kadrolarda indirim talep edilmesine rağmen bunun gerçekleşmediği de belirtilmektedir. Bu dönemde kadrolaşma, Tanzimat'ın hemen başlarından itibaren kurulmakta olan yeni tipteki okullarda yetişen gençlerin içerisinde çıkanlarla gerçekleştirilmektedir. İşlem sayısındaki bu artış ve artık istihdam edilen memurların bir nevi alaylı diyebileceğimiz kişilerden değil, okul-

---

9 Mehmet Ö. ALKAN, *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İletişim Yayınları. İstanbul 2011, Cilt 1, s. 20 (Giriş Yazısı)

lardan mezun olanlardan seçilmesi bu dönemde yeni ve standart bir dilin doğmasını da beraberinde getirmiştir¹⁰.

Namık Kemal Düşüncesinde Yerellik ve Muhalefet

Namık Kemâl düşüncesi ile ilgili olarak burada öncelikle söylenmesi gereken şey, kendisinin muhtelif yazılarında, yukarıda bahsedilen yeniliklerin mimarları arasında yer alan ve Tanzimat Fermanı'nın da mimarı olan Reşid Paşa'dan da övgüyle söz etmesidir. Ayrıca Kemâl, *Sebeb-i Kaht-ı Ricâl* isimli eserinde, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'ın ilanına kadar gelinen süreçte artık İmparatorluğun, “dahilen ve haricen bir takım envâc-ı gavâil ü müşkilâtın sademât-ı müteâkib'ül vürudu arasında çalkalanan bir gemiye benzetmektedir. Kendisine göre:

O zaman hariciye nazırı bulunan merhum Reşit Paşa hakikaten “keramet” denilebilecek hasafet ve fetanete malik ve tedabir ve tasavvurâtının ibrâz-ı âsârına, icra-yı fiiliyatına kadir bir zât idi ki o asrın ilcaât ve ihtiyacât-ı fevkalâdesi üzerine ittihaz eyledikleri meslek-i hakîmâne ve icraat-ı musîbâneye nazaran şanında Devlet-i Osmaniye'nin fatih-i medine-i medeniyeti denile layktır¹¹.

Fakat Namık Kemal'in yukarıda dile getirdiği düşünceler kendisinin fikirlerinin tümünü kapsamaktan uzaktır. Tıpkı daha önceki dönemlerde olduğu gibi Tanzimat dönemi Osmanlı politikaları da, okumuş-aydın kesimler arasında kısmî bir muhalefetle karşılaşmıştır. Bu dönemin iki büyük aydını arasında yer alan Namık Kemal ve Ziya Paşa, Batı'dan yapılan köklü adaptasyonlara karşı çıkarlar ve kültürel anlamda Batılılaşmayı ciddi bir şekilde eleştirirler. Özellikle Namık Kemal'in muhtelif yazılarında gördüğümüz Tanzimat'a verilen coşkulu destek, söz konusu yukarıda belirtildiği şekliyle Batılılaşma olduğunda yerini muhalefete bırakır ve bu anlamda Batılılaşma bir çeşit bürokratik zorbalıkla

---

10 İlber ORTAYLI, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi – Seçme Eserler III*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 304

11 Namık Kemal, *Sebeb-i Kaht-ı Ricâl*, İbret, No: 38, 22 Şaban 1289/12 Teşrin-i evvel 1288, s.1-2'den akt. Nergiz Yılmaz AYDOĞDU – İsmail KARA, *Namık Kemal – Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s.190

eş tutulur. Ziya Paşa ve Namık Kemal'in bu muhalif tavırlarındaki dikkat çeken bir başka nokta da, muhalefetlerini sergilerken hükümete karşı gelişen halk tepkisini dillendiriyor olmalarıdır. Zira halk için Batılılaşma, geleneksel esnaf düzeninin temellerinden sarsılması, Avrupa'daki makineleşmiş ürünlerin Osmanlı pazarını istila etmesi sonucu artık gittikçe artan işsizlik ve İslâmî değerler sisteminin ve geleneklerinin yozlaştırılması anlamlarına geliyordu.

Mevcut durum altında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki halkın sorunlarını dile getiren Namık Kemal ve Ziya Paşa, bu sorunları şu şekilde formüle etmekteydi:

- Batılılaşma reformları, Batı Avrupa merkezî bürokrasisi ile iş birliği içerisinde olan bir grup Osmanlı bürokratu tarafından ve zorla kabul ettirilmiştir. Bu ise Osmanlı bürokratlarının imparatorluğun çıkarlarını, yalnızca kendi ülkesinin çıkarlarını düşünen yabancı güçlere bırakmaktadır.

- Bürokratlar Batılılaşmayı kendi hegemonyalarını muhafaza etmek için kullanmaktadır ve bu durumda yapılması gereken şey bir anayasanın hazırlanması ve parlamentoya sahip bir rejimin tesis edilmesidir.

- Namık Kemal ve Ziya Paşa için asıl sorun ekonomiktir. Kapitalasyonlar zamanından kalma ve ithal edilmiş olan Avrupaî makine dokumaları, imparatorluk bünyesindeki yerel sanayiye olumsuz etkilemektedir. Geleneksel sanatların yerini alabilecek başka hiçbir sanayi birikimi olmadığından, bu durum işsizlikle sonuçlanmaktadır.

- Batılılaşma ve reformlarla birlikte ekonomik sömürü de kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Özellikle Kemâl için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik çöküşün sebebi Tanzimat'ın şampiyonluğunu yaptığı liberal siyasettir. Namık Kemal için bütün gelişme tasarılarının ve doğal kaynakların işletilmesinin bizzat Osmanlı İmparatorluğu'nca üstlenilmesi gerekmektedir. Ayrıca Kemal yine bu dönemde yazdığı yazılarda İngiltere'nin (Lord Palmerstone'un) imparatorluğun içerisinde olduğu mâlî duruma acıdığını ve bunun üzerine İngiltere ile bir ticaret anlaşmasının

imzalanmasını kabul ettiğini söylemekte, bu durumu eleştirmekte ve ayrıca genel olarak Osmanlı bürokratlarına 'mahirâne' bir biçimde kapitülasyonlardan kalma şartların ortadan kalkmasının çağrısını yapmaktadır.¹²

Bu dönemde Namık Kemal gibi isimlerin yönelttiği tavsiye ve eleştirilerin tarihsel bakımdan önemli bir vurgulanması gereken bir anlamı da vardı. 17. yüzyılın başlarından beri farklı arka planları uyarınca ilmiye (*ulemâ*) ile kalemiyenin (üdebâ) başlayan çöküşe çare olarak ileri sürdükleri reçeteler ayrıştıyordu ki bu ihtilâf Tanzimat ile zirveye çıktı. İlmiye ile kalemiyenin davaları temelde uyuşmadığına göre, ulemâ ile Yeni Osmanlıları aynı safta buluşturan *tez* değil, *antitez* idi. Osmanlı'da ulemâ, çeşitli sebeplerle modernleşen hükûmet karşısında gerek siyasî muhalefet, gerekse de entelektüel eleştiri imkânını kaybetti. Buna karşılık Yeni Osmanlıların yükselen Tanzimat bürokrasisine siyasî muhalefeti, onları modernliğin eleştirisine, bu da ulemanın temsil ettiği İslamî dünya görüşüyle buluşmaya götürdü.¹³

Namık Kemal'in makaleleri genel olarak incelendiğinde en fazla göze çarpan unsurlardan birisinin, kendisinin bir kanaatini kamuoyu ile paylaşırken rasyonalizasyona ciddi anlamda önem vermekte olduğu söylenebilir. Öte yandan Namık Kemal, bir diğer örneğini Ahmet Mithat Efendi'de de gördüğümüz üzere, güncel, tarihi ve toplumsal birçok alanda yazılar kaleme almış, bir 19. yüzyıl Osmanlı entelektüelinin klasik özelliklerini sergileyen bir düşünürdür.

Kemal'in özellikle İbret'te yazdığı makaleler incelendiğinde ilk planda göze çarpan unsurun, Kemal'in *teknik* unsurlarla manevî/tinsel hususiyetler arasında adeta demir perdenin olduğu bir düalizm ile düşünce ürettiği müşahede edilir. Bir taraftan ciddî bir yenilikçi ve ilerleme yanlısı olarak görülen Kemal, söz konusu ahlak olduğunda ise adeta Osmanlılık köklerine bağlı bir düşünür olarak belirmektedir.

---

12 Halil İNALCIK, Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, s. 144

13 Bedri GENCER, İslâm'da Modernleşme, Doğu Batı yayınları, Ankara 2012, s. 176

Bu devirde Namık Kemal'in üzerinde durduğu unsurlardan birisi de matbuat, yani basındır. Kemal için basının en önemli katkılarından birisi de "ibret almak" şeklindedir.

Hususiyle bir lisana sesini dünyanın her köşesinden işittirmeğe ve bir kaleme bir anda yüzbinlerce ashab-ı mütalaaya meramından haber vermeğe kudret-bahş etmek imtiyaz-ı feyyazânesine malik olan matbuatın zuhuruyla âlem-i insaniyete şeref verdiği gündün beri kavâid-i siyâset ve usul-i hikmet ve medeniyet ve marifetin temâyülât ve ilcâtından ibret almak umumun müstefid olabileceği bir nimet hükmüne girdiği için ebnâ-yı beşer telâhuk-ı efkârın ittisâ'ı sayesinde bir iki asır içinde üç dört bin seneden beri zuhura gelen meâsir-i celileyi unutturacak derecelerde bedâyi'-nüümâ-yı kemâl olmuştur.¹⁴

Buna göre "ibret almayı" ön plana çıkararak Namık Kemal, bir açıdan evrenselci bir yan da sergilemektedir. Kemal'in bu evrenselci yanı, medeniyeti bir bütün olarak "âlem-i medeniyet" şeklinde gördüğü "Şark Meselesi" yazısında da görülmektedir. Bu anlamda Namık Kemal için bu "âlem-i medeniyet", yine kendisinin ifadesiyle "cihana galebe-i mutlakası müsellemler" bir noktaya vardığı için, mevcut bu âleme "ittiba" bir mecburiyet halini almaktadır. Fakat Kemal için bu ittiba kayıtsız ve hesapsız bir şekilde ele alınmaz. Satır aralarında "arada kendi hakkımızı da kaybetmeyerek" ifadelerine yer veren Namık Kemal, medeniyet alemine girme fiilini teknik anlamda ele almaktadır. Fakat bu İbret'teki "Şark Meselesi III" başlığını taşıyan bu yazısı, medeniyetin tarihi ilerlemenin engellenemez bir seyri olarak da değerlendirilmektedir. Kendi ifadesiyle "hareketimizi zaruretün bu yolda olan ilcaatına tevfik etmeye çalışmalıyız" diyen Namık Kemal için temeddün/medenileşme süreci bir tarihin mevcut seyrinin geldiği noktadaki bir zorunluluğa işaret etmektedir.¹⁵

14 Namık Kemal, İbret, İbret, No:3, 11 Rebiülahir 1289/5 Haziran 1288, s.1-2'den akt. Nergiz YILMAZ AYDOĞDU - İsmail KARA, Namık Kemal - Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 46

15 Namık Kemal, Şark Meselesi III, İbret, No:31, 13 Şaban 1289/3 Teşrin-i Evvel 1288, s.1-2'den akt. Nergiz YILMAZ AYDOĞDU - İsmail KARA, Namık Kemal - Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 163

Fakat Kemal'in burada bir açmazın farkında olduğunu görmekteyiz. Kendisi gerek bir taraftan ilerleme ve maarif hususunda devletin gücünün gerekliliğinin farkındayken, bir diğer taraftan da devletin dışında olan, kamusal insan emeğinin gereğinin de farkına varmıştır. Bir taraftan Tanzimat'ın eğitim-öğretim alanında getirdiği mecburiyet ve İmparatorluk içerisinde *her türlü maarifin teroici* yine Osmanlı İmparatorluğu tarafından yürürlüğe girerken, diğer taraftan *ahâli tarafından ise hemen bir yüz seneden beri terbiye-i umumiye hakkında Cemiyet-i Tedrisiye'den başka hemen hiçbir şeyin yapılmamış* olması, Kemal'in *terakki* meselesini salt üstten aşağı gerçekleştirilmesi gereken bir zorunluluk olarak görmediğini ispat etmektedir. Bu ise Namık Kemal'in kamuoyuna verdiği önemle bir iç tutarlılık arz etmektedir.

Namık Kemal de bilim, ilerleme, cehalet ve hurafe gibi konularda kendi devrinin kaygılarını taşımaktadır. Namık Kemal'in yazılarının hemen hemen bütününe yayılan düşünsel konumu ise yer yer göze çelişkili gözükmele birlikte kendisinin değerler konusunda bir devrimci olmadığı oldukça nettir. Bununla birlikte Kemal yerleşik yapıları bir bütün olarak kabul etmez ve çağdaşları ile benzeştiği konulardan birisi de budur. Örneğin İbret'teki *Görenek* başlıklı yazısında Kemal, yerleşik kültürün birçok alışkanlıklarına muhalif bir duruş sergilemektedir. Kendisinin yazmış olduğu bu yazı, diğer başka yazdıkları ile de karşılaştırılmalı ve Kemal'in, bir 19. yüzyıl akımı olan muhafazakârlıkla kurduğu ilişki de bu farklı yazılar göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Kendi ifadeleriyle:

Acaba bu alem-i ebna-yı beşere gerçekten dâr-ı mihnet etmeğe, görenek dediğimiz akâid-i bâtula hülâsasından büyük hizmet etmiş bir şey var mıdır?

*Mevot müthiştir. Fakat bir anda geçer. Görenek ise ebediyyü'l-hayattır. Ye's ölümdür. Fakat ömrü sürmez. Görenek ise daimiyyü'l-ezadır.*¹⁶

---

16 Namık Kemal, *Görenek*, İbret, No: 119, 20 Muharrem 1290/7 Mart 1289, s.1-2'den akt. Nergiz YILMAZ AYDOĞDU - İsmail KARA, *Namık Kemal - Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 466

Yukarıdaki satırlar Kemal'i adeta bütün yerleşik geleneklere, kültürün bütün unsurlarına karşı olan bir düşünür gibi resmetmektedir. Bununla birlikte Namık Kemal'in karşı olduğu görenek daha çok insan ürünü olan ve ilahî bir kaynağa dayanmayan usullerle ilgili uygulamalar olarak belirmektedir. Bunun yanı sıra dikkat çeken bir başka nokta da Kemal'in gelenekleri yargımlarken bunları akla mugayir olmaları veya "akla galebe etmiş" olmaları hasebiyle bunlara karşı olmasıdır. Kemal'in kendi ifadeleriyle:

Akla nasıl tevâfuk eder ki bir insan etten evvel pilav yemek veyahut fesine püskül takmamak, veyahut bir meclise gelince yan oturmak, veyahut sokakta terennüm ederek gezmek gibi hiç hükümsüz bir fiil ihtiyar etmekle cünuna hüküm olunsun? Evet! Hiçbir suretle tevâfuk etmez. Mamefih böyle bir fiilde bulunan olursa "ceffe'l-kalem" mecnundur diyorlar!

Görenek akla galebe etmiş. Bugün ekseriyet nazarında ihtira'ât-ı cedide-nin hemen kâffesi bidat ve binaenaleyh muzır addolunuyor. Hatırda değil midir ki ilel-i sâriyenin men'-i intişârında – bi emrillâhi te'âla – tesiri fennen sabit olan karantina usulü buralarca kabul olunduğu zaman az kaldı sevâhlimizin umumunda ihtilaller kopacaktı.¹⁷

Bununla birlikte Namık Kemal, birçok yazısında olduğu gibi, bu düşüncelerini de İslâmî ıstılahla desteklediği satırlara yer vermektedir. Ona göre görenek yalnızca akıl ile değil, aynı zamanda *hakk u adle, vezâif-i diniyeye* ve de *ulema-yı şer'e* de muhalif unsurları barındırmaktadır.

Sonuç

Namık Kemal'in muhtelif gazetelerde, yazmış olduğu kitaplarda ve bireysel mektuplarında serpilmiş olan düşüncesi birçok anlamda okunabilirse de, kendisinin tam manasıyla bir "hürriyetçi", "liberal" bir düşünür veya kesin bir muhafazakâr olduğunu söylemek kolay değildir. Birinci olarak kendisi, Tanzimat'ın ana aktörlerinden olan Reşit Paşa'yı övdüğü ve bir devlet adamı olarak kendisini beğendiği yazılarına rastlamak mümkündür. Öte yandan Kemal'i, devrinin diğer birçok düşünürü gibi, reformcu

---

17 a.g.e.

muhafazakârlık kavramı başlığında değerlendirmek ve kendisinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan beklediği siyasî ve toplumsal dönüşümün de bu yönde olduğunu söylemek mümkündür. Kendisi, yine devrinin birçok aydını gibi, modern dönemin matbuat/basın gibi birçok yeniliğini, toplumun dönüşümü için kullanmış ve siyasî görüşlerini modernliğin koşullarından istifade etmek suretiyle dile getirmiştir. Böylece kendisinin, 19. Yüzyıl Avrupa'sında gördüğümüz tarzda bir devrimci olmadığı da, radikal dönüşümlere belirli oranlarda mesafeli olduğunu da söyleyebiliriz. Zira reformcu muhafazakârlık için toplumsal yaşamda sürekliliğin sağlanması esastır ve kurumlar radikal devrimlerden ziyade dönüştürülmek/tanzim edilmek suretiyle değişime uğratılmalıdır. Toplumsal anlamda İslâmî değerlere önem verdiği ve İslâmî bir dilin içinden konuştuğu gerçeği, kendisinin kimi yazılarında "görenek" gibi yerleşik toplumsal örüntülere yönelttiği sert muhalefetle birlikte değerlendirilmelidir. Tıpkı bu şekilde, Kemal'in "hürriyet" kavramına yüklediği anlam da ele alınmalıdır. Sözügelimi Namık Kemal asla hürriyeti bir Batılının anladığı gibi anlamaz veya kendisi İslâm'ın "hür" tanımını Avrupa'dan referansla yeni bir okumaya tabi tutmaz. Yine gerek Yeni Osmanlılar'ın gerekse özelde Namık Kemal'in, 19. yüzyıldaki Osmanlı yönetici eliteine karşı tavrı, bu sınıfın gelenek ile olan pratiğe dayalı kopuşundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Namık Kemal, basit bir şekilde İslâmî terimlere yeni anlamlar yükleme gibi bir arayışın bir figürü olarak değerlendirilemez.

Kaynakça

- ALKAN, Mehmet Ö. (2011) Cumhuriyet'ten Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, İletişim yayınları., İstanbul
- AYDOĞDU, Nergiz Yılmaz – İsmail KARA, (2005) Namık Kemal – Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Dergâh Yayınları, İstanbul
- BERKES, Niyazi (2002) Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- GENCER, Bedri (2012) İslâm'da Modernleşme, Doğu Batı Yayınları, Ankara
- GÜLER, E. Zeynep (2015) Muhafazakârlık - Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler (içinde), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- HOBBSAWM, Eric (2013) Devrim Çağı, çev. Bahadır Sina Şener Dost Yayınları, Ankara,
- Kader Akdağ SARI (2015) *Kemal Tahir'de Sosyalizm ve Batılılaşma Eleştirisi*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı: 3, İstanbul
- MARDİN, Şerif (2015) Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul
- OKAY, Orhan (2011) Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul
- ORTAYLI, İlber (2009) Osmanlı Toplumunda Aile, Timaş Yayınları, İstanbul
- ORTAYLI, İlber (2017) Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi – Seçme Eserler III, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- UÇMAN, Abdullah (2010) III. Selim'in Viyana Elçisi Ebubekir Rattib Efendi'nin Nemçe Sefâretnâmesi, (Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi içinde), İSAM Yayınları